

KIRSAL ALAN

Kırsal kalkınma kavramının anlaşılması ve ardından eksiksiz olarak tanımlanabilmesi için öncelikle kırsal alan kavramının ele alınması gerekir. Kırsal alan kavramını tanımlama çabası sadece fiziksel bir mekânı, bir yeri tanımlayabilme ile sınırlı değildir. Çünkü kırsal alanlar, ekonomik ve sosyal hayatın çok farklı faaliyetlerinin yer aldığı karmaşık bir yapıdır. Kırsal alanların sadece içinde yaşayan nüfusa iş ve yaşama ortamı sağlayan alanlar olarak tanımlanması yeterli değildir, bu yerler ekolojik dengenin sağlandığı alanlar olarak anlaşılmalıdır.

Kırsal alanları, kentsel alanların dışında kalan yerleşimler olarak tanımlamak mümkündür. Kırsal alanların kendine özgü bazı özellikleri bulunmaktadır (Anonim, 2000):

- Yaşam ortamı ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır.
- Ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişim süreci, kentsel alanlara göre daha yavaş işlemektedir.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı görece olarak geciktiricidir.
- Gelenek ve törelerin yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Yaşam biçimi ve tüketim kalıbı görece gelenekseldir.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüzelik yaygındır.

Kırsal alanların yukarıdaki özelliklerine ilave olarak; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, ekonomik faaliyetler içinde tarımsal üretimin öne çıktığı, üretim ilişkilerinin doğal koşullara göre şekillendiği, geleneksel değerlerin hayatı şekillendirmesinde etkin olduğu, eğitim, sağlık haberleşme vb. sosyal olanakların yeterince gelişmemiş olduğu söylenebilir.

Bir başka tanıma göre; ekonomik faaliyetlerin esas itibarıyla doğal kaynakların değerlendirilmesine dayandığı, büyük ölçüde gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu ve yaşam kurallarını etkilediği, teknik ve teknolojik gelişme düzeyinin çok düşük olduğu, sosyo- ekonomik ve kültürel gelişmelerin nispeten yavaş gerçekleştiği, doğal şartların çok daha belirgin olduğu alanlar kırsal alanlardır (Akova, 2010).

Sonuç olarak, nüfus yoğunluğunun düşük; kendine özgü doğal, coğrafik niteliklere ve kaynaklara sahip; teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı görece olarak geciktirici; geleneksel yaşam biçiminin hakim; sosyal olanakların yeterince gelişmemiş; temel gıda maddeleri gereksinimleri açısından büyük oranda kendine yeterli; ekonomik faaliyetler içinde tarımsal ürünler üretim ve ticaretinin yaygın olan alanlar **kırsal alan** olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de kırsal alan tanımlaması ilk olarak 18.03.1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu ile nüfus büyüklüğü ölçütü kullanılarak yapılmıştır. Bu Kanuna göre nüfusu; iki binden az yerleşmeler “köy”, iki bin ile 20 bin arasında olanlar “kasaba” ve 20 bin den fazla olan yerleşmeler ise “şehir” olarak tanımlanmıştır

Günümüzde Türkiye’de yerleşim yerinin idari statüsünü ve nüfusu dikkate alan iki kırsal alan tanımı yapmak mümkündür. Yerleşim yerinin idari statüsünü kriter alan tanıma göre, il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşimler yani tüm köy ve beldeler “kırsal alan” olarak kabul edilmektedir. Nüfus kriterine göre ise nüfusu 20 bin ve daha az olan tüm yerleşimler “kırsal alan” olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2015).

TÜİK, kır ve kent istatistiklerini derlerken nüfus sayımında il ve ilçe merkezleri dışında kalan yerleri kır olarak kabul etmektedir. Türkiye’de bazı yerleşim yerlerinin idari statüsünde değişiklik yapılmasını (14 büyükşehir ile 27 ilçe kurulması) öngören, 2012 yılında kabul edilmiş olan 6360 sayılı “Büyükşehir Belediyeleri Kanunu” ile çok sayıda köy ve belde mahalle statüsüne dönüştürülmüştür. Bu durum kırsal-kentsel nüfus oranında önemli bir değişikliğe yol açmış, kırsal nüfus oranı hesaplama yönteminden kaynaklanan nedenlerden dolayı oldukça azalmıştır. Bu revizyon, nüfusu 20 binden az olduğu halde, idari statüsünden dolayı kentsel alanlar olarak kabul edilen yerleşimleri ortaya çıkarmıştır.

TÜİK, kır ve kent istatistiklerini derlerken nüfus sayımında il ve ilçe merkezleri dışında kalan yerleri kır olarak kabul etmekteydi. Ancak 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Yasa gibi yasal düzenlemeler sonucu idari bölünüş yapısında meydana gelen değişikliklerden önemli derecede etkilendiği düşünüldüğünden, 11. Kalkınma Planı ile hem ulusal hem de uluslararası ihtiyaçları göz önünde bulunduracak şekilde kent-kır tanımları TÜİK tarafından revize edilmiştir.

Bu çerçevede İçişleri Bakanlığının sorumluluğunda olan Mekânsal Adres Kayıt Sistemi'nin (MAKS) kullanılmaya başlanması ile birlikte; TÜİK tarafından istatistik üretilmesi amacıyla fiili kent-kır yapısını daha doğru yansıtan bir sınıflama yapılmıştır. Yeni kent-kır tanımı mahalle-köy düzeyinde üç sınıftan oluşmaktadır:

- **Yoğun Kent**, nüfusun en az %50'sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini;
- **Kır**, ise nüfusun %50'sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini;
- **Orta Yoğun Kent**, ise yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır.

Yoğun kent, orta yoğun kent ve kır ayrımında oluşturulan bu yeni sınıflama ile uluslararası

standartlara uygun, sürdürülebilir bir yapının geliştirilmesi ve bu düzeyde istatistikler üretilmesi amaçlanmaktadır. Sınıflamada, Avrupa İstatistik Ofisi tarafından geliştirilen "Kentleşme Derecesi (Degree of Urbanisation-DEGURBA)" esas alınmıştır.

Türkiye’de kent-kır sınıflamasına göre nüfusun dağılımına bakıldığında 2022 yılı itibariyle toplam nüfusun %67.90’ı “Kent”; %14.80’i “Orta Yoğun Kent”; %17.30’u ise “Kır” olarak ifade edilen yerleşimlerde yaşamaktadır. Türkiye toplam yüzölçümünün sadece %1,6’sını oluşturan yoğun kent olarak sınıflandırılan yerleşim yerlerinde 2023 yıl başı itibarıyla nüfusun yaklaşık %68’inin (toplam yaklaşık 85 milyon kişiden 58 milyonunun) yaşıyor olması, kırsal alanların cazibesinin artırılmasının gerekliliği bakımından oldukça önemlidir (TÜİK, 2023).

Kırsal alanların kesin olarak belirlenebilmesi ve kentsel alanlardan ayrılması konusunda uluslararası yaklaşımlar bulunmaktadır. Toplam 36 ülkenin üye olduğu OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) kırsal alanları nüfus yoğunluğuna ve kırsal alanda yaşayan nüfusun oranına göre tanımlamaktadır. Öncelikle nüfus yoğunluğu kriteri ele alınır ve nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında olan yerleşimler kırsal alan olarak tanımlanır. Ardından kırsal nüfusun yüzdesine göre bölgeler sınıflandırılır. Nüfusunun %50’sinden fazlası kırsal alanda yaşıyorsa “ağırlıklı olarak kırsal (predominantly rural)”; %50-15 ise “orta/ara (intermediate)”; %15’inden azı kırsal topluluklarda yaşıyorsa, “ağırlıklı olarak kentsel (predominantly urban)” alanlar olarak tanımlanır (OECD, 2012).

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi ya da kısaca EUROSTAT kriterlerine göre toplam nüfusu 5 binin altındaki ve nüfus yoğunluğu km² başına 300 kişi ve daha az olan yerleşimler kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Birliği NUTS Düzey 3 (Bknz: NUTS İçin Ek Bilgi)* için kırsal alanda yaşayan nüfus oranı %50 ve daha fazla ise “ağırlıklı olarak kırsal bölgeler”; %50-20 arasında ise “orta veya ara bölgeler”; %20’nin altında ise “ağırlıklı olarak kentsel bölgeler” olarak tanımlanır (Eurostat, 2018).

Her ne kadar dünyada kırsal alan tanımı konusunda ortak bir kabul olmasa da küresel ölçekte meydana gelen gelişmeler ülkelerin bazen benzer politika tedbirlerine başvurmasına neden olabilmektedir. Dünyada, önemli bir bölümü gelişmekte olan ülkelere olmak üzere, yaklaşık 3,4 milyar kişi kırsal alanda yaşamakta olup bu nüfusun büyük bir çoğunluğu dünyanın en yoksul kesimini oluşturmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan nüfus, eğitim ve istihdam olanaklarının yetersizliği, altyapı eksikliği, pazarlara ve hizmetlere erişimdeki sıkıntılar gibi önemli kısıtlarla karşı karşıyadır. Her ne kadar bu alanlarda önceki dönemlerde elde edilmiş olan deneyimler başarının sağlanması için anahtar rol oynasa da, dünyanın geri kalmış bölgelerindeki kırsal alanlar günümüzde daha farklı sorunlarla ve fırsatlarla karşılaşmaktadır (Anonim, 2018).

Kaynaklar:

- Akova, S. B.,2010. Kırsal Coğrafya. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları [http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/kirsal_cografya.pdf]
- Anonim, 2000. DPT – Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Anonim, 2015. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020).
- Anonim, 2018. DPT – Onbirinci Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Eurostat, 2018. Methodological manual on territorial typologies – 2018 edition. Luxemburg. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-GQ-18-008>
- OECD, 2012. Redefining “Urban”: A New Way to Measure Metropolitan Areas, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264174108-en>
- TÜİK, 2023. Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2022. Haber Bülteni Sayı 49755.

* Ek Bilgi: NUTS (Fransızca: Nomenclature d'unités Territoriales Statistiques), Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) dır. Sadece üye ülkeler değil, aday ülkeler de kullanmaktadır. Avrupa Birliğinin 27 üye ülkesi için 2020 yılı itibarıyla, NUTS Düzey 1: 92, NUTS Düzey 2: 244, NUTS Düzey 3: 1215 adettir. Türkiye için ise İİBS Düzey 1: 12 Bölge, İİBS Düzey 2: 26 Alt Bölge, İİBS Düzey 3: 81 Bölge/İl bulunmaktadır.